

Ярослав ГРИЦАК

ПРО СЕНСОВНІСТЬ І БЕЗСЕНСОВНІСТЬ НАЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

Є дві великі новини стосовно націоналізму в Україні. Одна погана і одна добра. Погана зводиться до того, що націоналізм НЕ ВІДІГРАЄ ВЕЛИКОЇ РОЛІ в Україні. Добра звучить так само, тільки наголос ставиться на інші слова: націоналізм не відіграє великої ролі В УКРАЇНІ.

Проблема з короткими тезами полягає в тому, що вони вимагають довгих роз'яснень. Інакше існує ризик, що їх погано зрозуміють. Це стосується двох вище наведених тверджень. Коли я говорю, що націоналізм НЕ ВІДІГРАЄ ВЕЛИКОЇ РОЛІ в Україні, я, звісно, не вважаю, що він не відіграє ЖОДНОЇ ролі. Те, що це не так, засвідчують гострі дискусії навколо націоналізму в Україні. Існує багато політиків, учених та інтелектуалів, як в Україні, так і поза нею, котрі серйозно стурбовані, що в Україні замало або, відповідно, забагато націоналізму.

Я не хочу приєднуватися до дискусії і з'ясовувати, яку частку націоналізму Україна насправді потребує. Я вважаю це радше питанням смаку, а про смаки, як відомо не сперечаються. Для осіб, котрі мають смак до націоналізму, його ніколи не буде досить. І, навпаки, для тих, у кого алергія на нього, навіть його найменша доза буде занадто великою.

Замість цих дискусій, я пропоную спуститися поверхом нижче і подивитися наскільки сильним чи слабким є націоналізм у самому суспільстві. Знову ж таки, хочу застерегтися, що я не заперечую ролі і значення дискурсивних практик. Мушу тут повторити банальну думку, котра, однак, в українських умовах часто забувається і тому потребує частого нагадування: світ ніби існує двічі, *an sich* і *für sich*, у речах й у наших головах. Більшість досліджень націоналізму в Україні зосереджується лише на одній половині нашого українського світу – власне на тому, як певні політичні й інтелектуальні середовища

намагаються активізувати чи деактивізувати націоналізм *für sich*, як певну політичну ідеологію. Серед тих, хто займається Україною, навряд чи лишився хоча би один історик, літературознавець, політолог, чи економіст, який хоч би раз не торкнувся цієї теми. Але, наскільки я знаю, мало хто серйозно намагався визначити співвідношення націоналізму “наверху” із силою національних почуттів “знизу”, і таким чином визначити сенс чи безсенсовність націоналізму взагалі¹.

Ті, хто ж намагався, пішов дуже спрощеним шляхом – виміру національної ідентичності мовою, якою розмовляють в Україні. У результаті маємо відому, але дуже спрощену картину “українського націоналізму в 1990-х рр. як віри меншості” (Андрю Вілсон)², існування “двох Україн” (Микола Рябчук)³, не кажучи вже про постійні пророкування неминучості розпаду України і т.д.

Роджер Брубейкер, один із найбільших авторитетів у дослідженні націоналізму, нещодавно висловив свій щирий сум із приводу теоретичного примітивізму, котрим відзначаються сучасні пошуки у цьому питанні. Що ж до Східної Європи, то ніде, вважає він, цей примітивізм не розцвів так пишно, як у літературі (і в квазілітературі) про цей регіон⁴. Боюсь, що цей висновок до певної міри стосується й українознавчої літератури останніх років, принаймні – домінуючих дискурсів про націоналізм в Україні.

Мій виступ спиратиметься на дані, запозичені з нашого довготривалого (1994–2001) проекту порівняння групових ідентичностей у Львові та Донецьку. Вибір цих двох міст, власне, визначається домінуючими дискурсами, котрі конче представляють Львів і Донецьк як два протилежні, й навіть – антагоністичні полюси політичного і національного життя в Україні⁵. Тому наш проект може бути корисним для визначення міцності української нації, оскільки передбачає вимір напруги, так би мовити, її внутрішньої тканини у двох крайніх точках⁶.

Зроблю одну суттєву заувагу, що стосується методики оцінювання сили націоналізму. До категорії націоналістів ми зараховуватимемо не лише тих, хто такими себе вважає. Інакше ми дійшли б висновку, що на сході націоналізму майже не існує – точка зору, яку постійно тиражує російська преса. Досить сказати, опитування показало, що у Донецьку найнепопулярнішою постаттю є “український націоналіст”, так само як у

Львові – “комуніст”. Але наше опитування водночас продемонструвало, що багато донеччан, не люблячи українських націоналістів, підтримують ідею існування України як самостійної держави. Можна прийняти кількість прихильників цієї ідеї – і, відповідно, її супротивників, котрі вважають, що Україна і Росія мають становити одну державу — за міру інтенсивності українського, і, відповідно, російського націоналізму. Це відповідало би класичному геллнерівському визначенню націоналізму як політичної ідеології та руху, оскільки він вважає, що нація і держава є конгруентні поняття⁷.

Однак і такий критерій був би досить обмежувальним за своєю дією. Бо, по-перше, він тримає нас у полі домінуючих політичних й академічних дискурсів; по-друге, завжди існують й існуватимуть – як це переконливо показав згаданий вище Роджерс Брубейкер⁸ – націоналізми, які не ставлять собі політичну самостійність за найвищу мету. Я пропоную вживати розширене поняття націоналізму – як поняття певного світогляду, котрий вважає, що весь світ природним чином поділений на нації і що нація й національна ідентичність є найважливішими організуючими принципами модерного світу, і національна ідентичність є найголовнішою ідентичністю модерної людини⁹. Відповідно до цього, конкретним критерієм для виміру дієвості націоналізму в Україні є кількість людей, котрі вважають, що серед різних способів самоідентичності національна є найважливішою.

Дизайн нашого проекту пропонує певні переваги при виборі такого підходу. Дослідників націоналізму часто і справедливо звинувачують у тому, що вони подають дуже звужену перспективу, оскільки не намагаються поставити й оцінити національні ідентичності серед ширшого спектра інших можливих типів колективної ідентичності¹⁰. Наш проект, власне, вільний від цього обмеження, оскільки прагне взяти до уваги максимально більшу кількість можливих ідентичностей.

Питання про групові ідентичності були сформульовані двоюко. В обох випадках респондентів просили вибрати ті ідентичності, котрі їм найбільше відповідають. У першому випадку вони могли вибирати зі списку 28 можливих варіантів, котрі передбачали різні національні, соціальні, гендерні, вікові, професійні та релігійні ідентичності. Респондентам дозволялося вибирати стільки ідентичностей, скільки вони вважали за

потрібне, щоб описати себе найточніше. У другому випадку кількість вибору була дуже обмежена. Респондентів просили вибрати лише національні ідентичності. Окрім української та російської ідентичностей, ми вирішили ввести третю, котра не зводилася до мовно-етнічних критеріїв, але про яку часто можна було прочитати у наукових і публіцистичних статтях. Ідеться про советську ідентичність. Одні із найраніших досліджень показували, що російське, чи, точніше, російськомовне населення великих міст поза самою Російською Федерацією виявляє схильність ідентифікувати себе власне советськими, а не росіянами¹¹. Тому було природно очікувати, що певна група людей, принаймні в Донецьку, волітиме вибрати скоріше советську, аніж українську чи російську ідентичність.

Результати перевершили наші очікування. Советська ідентичність у 1994 р. в Донецьку виявилася популярнішою за українську та російську ідентичності. Це, звичайно, поставало прямою протилежністю Львову, де наймасовішою виявилася українська ідентичність. Якщо зіставити одержані дані із так званими об'єктивними даними останнього советського перепису (див. табл. I), то одразу стає очевидним, що серед усіх груп лише україномовні українці утворюють більш-менш однорідну спільноту. Натомість – російськомовна і російська групи фрагментованіші і їм бракує тієї єдності, котра характерна для україномовних українців.

Принаймні, представлені дані ставлять під сумнів поширену точку зору, що проблема національних ідентичностей в Україні повинна розглядатися лише у перспективі українсько-російської дихотомії. Значна частина українців, а ще більше росіяни – з причин, котрих через брак місця, не буду пояснювати тут – переживають кризу своєї ідентичності. Більшість дослідників зосереджується на українській частині цієї історії, переконуючи, що не в меншій, а може, навіть у більшій мірі, це ж стосується кризи російської ідентичності в Україні¹².

Цей кризовий характер російської ідентичності стає ще помітнішим, коли національні ідентичності розглянути у ширшому контексті існуючих групових ідентичностей (див. таблицю 2): якщо українська ідентичність займає верхні місця серед 10 найпопулярніших в обох містах, а советська – лише у Донецьку в 1994 р., то російська ідентичність займає досить низькі позиції. Інше важливе спостереження стосується факту,

що національна ідентичність взагалі вважається важливою тільки у Львові. У Донецьку цю роль відіграють соціальні ідентичності “робітників” і “пенсіонерів”. І в обох містах досить популярними є регіональні і гендерні ідентичності.

Це не означає, що мовні й етнічні виміри не відіграють значної ролі у виборі національної ідентичності. Вони відіграють певну роль, але її треба окремо визначати серед інших можливих факторів як місце походження і проживання, вік, політичні преференції і т.д. Не входячи у деталі – знову ж таки через брак місця – обмежуся тут лише ствердженням того факту, що ця роль дуже перебільшена сучасними політичними і паранауковими дискурсами, котрі через незнання, сліпу віру у старі та нові міфи, а часто заради відвертої маніпуляції, максимально дистанціюють україномовну і російськомовну частини населення України. Не перелічуватиму тут винуватців, бо з двох улюблених питань східноєвропейської інтелігенції – і котрі безпосередньо стосуються сучасного дослідження націоналізму – мене більше цікавить “що робити?”, аніж “хто винен?”.

У пошуках відповідей на це питання я пропоную розглянути дані нашого дослідження 1994 р. у ширшій часовій і географічній перспективі. На щастя, за останні декілька років були зроблені ще три опитування, змодельовані за схемою, дуже наближеною до нашого дослідження 1994 р. І це дає досить зручні підстави для ширших порівнянь. Перший проект був абсолютно ідентичний нашому, але проведений у загальнонаціональному масштабі. Його узагальнені результати (див. таблицю 3) підтверджують, в основному, гіпотезу про Львів і Донецьк як про два протилежні полюси політичного і національного життя в Україні. Хоча, з іншого боку, вони показують і її обмежений характер, особливо коли йдеться про популярність російської ідентичності на Сході України – тут вона навіть трохи поширеніша, аніж у Донецьку. Інший висновок, який підтверджується на загальнонаціональному рівні, стосується проблематичнішого характеру російської ідентичності в Україні у порівнянні з українською. З певним наближенням можемо сказати: якщо в Україні **кожний третій** українець вважає свою українську ідентичність найважливішою для себе, то серед росіян в Україні таке ставлення до російської ідентичності поділяє лише **кожний четвертий**.

До певної міри ці дані підтверджують тезу Андрю Вілсона про український націоналізм як про віру меншості. Із однією виразною поправкою: це віра **найбільш можливої і найбільш важливої меншості** в Україні. Дані національного опитування показують, що жодна з можливих групових ідентичностей в Україні не може претендувати на абсолютну більшість. Але жодна інша не може конкурувати з українською ідентичністю щодо її популярності у загальнонаціональному масштабі. Найближчими конкурентоздатними є не національні, а соціальні ідентичності – ідентичності “робітника” і “пенсіонера”. У регіональному вимірі, українська ідентичність поступово втрачає у своїй популярності із Заходу на Схід та з Півночі на Південь. Але, знову ж таки, на Сході вона поступається лише соціальним ідентичностям, залишаючись найсильнішою у “національній ваговій категорії”. І лише на Півдні вона поступається декільком як соціальним, так і національним ідентичностям, зокрема, будучи другою після російської ідентичності.

Інший проект був здійснений у 1999 р., щоб перевірити, наскільки змінилася картина у Львові і Донецьку п'ятьма роками пізніше. У львівському випадку (див. табл. 2) маємо справу з виразною стабільністю в силі та в ієрархії групових ідентичностей. І цю ієрархію коронує українська ідентичність як найважливіша і найпопулярніша. Ці дані підтверджують образ Львова як одного з найбільш “знаціоналізованих міст”, де місцеве населення вважає свою національну ідентичність найважливішою і дивиться на світ через ці національні окуляри.

Динаміка ідентичностей у Донецьку відрізняється, щонайменше, у двох відношеннях. Перш за все, ієрархія ідентичностей є дуже нестабільною, вона переживає значні зміни. Особливо вражаючими є втрата популярності ідентичностей “робітничої” та “советської”. По-друге, хоча українська ідентичність займає відносно високе місце (принаймні, набагато вище за російську), навіть із примруженим оком не можна назвати Донецьк “знаціоналізованим” містом: лише близько половини донеччан вважають свою українську ідентичність найважливішою для себе. Національний характер міста дуже змінився б, якби росіяни ідентифікували себе так само, як місцеві українці. Але вони почуваються інакше: у місті, де вони за паспортними даними, становлять незначну більшість, лише половина з них (24,3%) трактує однозначно свою російську ідентичність.

У 1990-х роках був виконаний ще один проєкт, котрий дає дуже добру перспективу для ширших часових і географічних порівнянь. Ідеться про моніторинг групових ідентичностей у постсовєтських – Литві, Росії й Україні. Він виявив загальну тенденцію до зменшення популярності національних ідентичностей і зростання ваги соціальних ідентичностей. Ця тенденція не є, однак, вираженою у Литві і в Західній Україні, де національні ідентичності і надалі залишаються найважливішими і найпопулярнішими¹³. Очевидно, Львів як найбільше місто Західної України, входить до цієї групи, як географічно, так і ментально. Донецьк представляє загальнішу тенденцію у цьому великому постсовєтському регіоні.

Можна спокуситися на ширші спекуляції і спробувати пояснити відмінності між Львовом і Донецьком у термінах довшого тривання. З одного боку, вони відображають відмінності між зоною, де примара комунізму тривала 70 років, і зоною, де його історія була на 20 років коротшою. Але виникає слушний сумнів, чи 20 років можуть мати таку вирішальну роль. Досить сказати, що Західна Білорусія теж потрапляє у зону коротшого тривання комунізму, але вона навіть близько не демонструє такого високого рівня національної мобілізації, як Литва і Західна Україна¹⁴. Як і Литва, Західна Україна (за винятком, звичайно, Волині) були вже дуже знаціоналізованими ще перед Першою світовою війною, тобто ще до народження комунізму. Погляд на всеєвропейський барометр націоналізму (див. табл. 4) справляє враження, що й перед падінням комунізму Східна Європа була менш „знаціоналізована“, аніж Західна Європа і Північна Америка.

Думаю, що дані як нашого, так і цитованих вище подібних проєктів, підтверджують рацію тих істориків, котрі вказують на певні довготривалі історичні фактори, що унеможливили формування у нашому великому постсовєтському регіоні виразних і взаємовиключних групових ідентичностей. Як пише Марк Бессінджер, мабуть що, не існує жодного іншого регіону у світі, де будівництво імперій та державне будівництво не стикалося з такою великою амбівалентністю. У результаті практично усі постсовєтські держави і суспільства страждають від чітко вираженої кризи ідентичностей¹⁵.

Цю кризу в українських умовах дуже добре ілюструють слова анонімного київського таксиста: “Я хочу, щоб усе було, як

колись. Я хочу самостійності і хочу Радянського Союзу, але без комуністів. У будь-якому разі, я голосуватиму за Хмару, бо він справжній мужик”. Що ця амбівалентність не є результатом тільки комуністичної спадщини, доводить досвід українських селянських повстань, які “на зорі” радянської влади висували гасла: “Ми за владу рад, але проти жидів і кацапів”, “Хай живе радянська влада! Геть більшовиків і євреїв”; “За самостійну вільну Радянську Україну”¹⁶.

Це стільки про погану новину щодо сили націоналізму в Україні. Але доброю новиною є та, що слабкість українського націоналізму є відносною, а не абсолютною. Він є відносно сильним щодо усіх інших “ізмів”, зокрема й щодо російського націоналізму, котрий потенційно може послугувати найбільшою загрозою для української держави. Український націоналізм є вірою найчисельнішої меншості в Україні. А оскільки інші меншості не є такими чисельними і такими змобілізованими, то можна вважати український націоналізм вірою найважливішої меншості в Україні. Йому не протистоїть чітко скристалізований масовий російський націоналізм – бо більшість населення України вражена амбівалентністю і кризою ідентичності.

Можна передбачити, що з плином часу ця амбівалентність зникатиме. Критичним для майбутнього України є питання, чи вивільнене цією амбівалентністю місце заповнюватиметься українською ідентичністю. Порівняння даних нашого проекту за 1994 і 1999 рр. дозволяють говорити про підстави для обмеженого оптимізму: із цих амбівалентностей поступово викристалізуються передумови, котрі можна окреслити як політично українські.

У тривалішій перспективі відповідь на це питання у великій мірі залежатиме від того, як складатимуться стосунки між Україною і Росією. У першу чергу – наскільки Київ і Москва погодяться на визнання місцевого російськомовного населення повноправною частиною української політичної нації. Якщо говорити дуже коротко, то нині існують два головних противники такої розв’язки:¹⁷ українські націоналісти галицького типу (котрих найбільше є у Львові, але багато по всій Україні), і російські націоналісти імперського типу (котрих найбільше в Україні є у Сімферополі – не у Донецьку! — але, знову ж таки, є багато по всій Україні). Для обох визнання

українськості Донецька – у політичному, а не мовно-етнічному сенсі – було б крахом їхнього партикулярного пункту бачення, де і чи взагалі існує українська нація. Обоє, хоча з цілком протилежних мотивів, намагаються вибудувати максимальну дистанцію між україномовним ядром і незартикульованим, але й неантагоністичним до України, російськомовним населенням. Для одних важливим є: або “україномовна Україна, або ніяка”, для інших – “ніяка Україна, навіть російськомовна”.

Я не можу і не хочу перетворити свою розвідку у політичний маніфест чи публіцистичний виступ (хоча, зізнаюся, як на гріх, останні роки багато писав наукової публіцистики на цю тему). Моя підсумкова частина стосуватиметься академічної агенди українознавства взагалі й української історіографії зокрема. Наведені дані і їх аналіз підтверджує точку зору, яка заперечує центральну роль націоналізму у Східній Європі і не вважає національні ідентичності як безумовно найважливіші ідентичності – це, зрозуміло, не означає, що національні ідентичності не можуть стати такими у певні періоди під впливом певних обставин, як-от війни, масових переселень, кризи імперського центру і розвалу імперій, тощо¹⁸.

Протилежна точка зору генерується часто – хоча не завжди – сучасними політичними й академічними дискурсами, як в Україні, так і поза нею. Усі вони трактують формування української нації в Україні як **центральну проблему** української держави й українського суспільства і пояснюють невдачі української посткомуністичної трансформації незавершеністю українського націотворення. Результати нашого проекту, як і дані інших досліджень, серйозно підважують цю точку зору. Формування української ідентичності справді є проблемою в Україні, – але проблемою зовсім не центральною. Навпаки, можна сказати, що з усіх проблем, котрі переживає Україна за останні 10–15 років, підтримування національної стабільності, попри великі регіональні і мовно-культурні розколи, виявилось проблемою, котра найбільше піддається регулюванню.

Не можна з аптекарською точністю зважити, скільки точно націоналізму Україна потребує. Але зате з певністю можна сказати, що вона має стільки націоналізму, аби утримувати своє населення у межах свого державного простору. І варто припинити в усьому звинувачувати націоналізм, – якщо Україна

має проблеми з демократизацією та ринковими перетвореннями, то їхні коріння варто, радше, шукати у недостатній фаховості та високій скорумпованості правлячих еліт, браку справді демократичних практик волевиявлення, аніж у ніби-то низькому рівні національної свідомості українського народонаселення.

ПРИМІТКИ

¹ Even those scholars who trying to move beyond these discursive practices, at a final result fail to do so, and limit themself to intellectual history — for a recent example see: Volodymyr Kulyk, *Ukrainians'kyj nacionalizm u nezalezhnij derzhavi* (Kyiv, 1999).

² Andrew Wilson, *Ukrainian Nationalism in 1990s: A Minority Faith*

³ Микола Рябчук. “Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націотворення” (Київ, 2000).

⁴ Rober Brubaker, “Myths and misconceptions in the study of nationalism”, John A.Hall, ed.,

The State of the Nation. Ernest Gellner and the Theory of Nationalism (Cambridge University, 1998), pp. 302.

⁵ Dominique Arel and Andrew Wilson, “The Ukrainian Parliamentary Elections”, *RFE/RL Research Report*, July 1, 1994, p. 7; Loiuise Jackson, “Identity, Language, and Transformation in Eastern Ukraine...”, 100–101; Roman Solchanyk, “The Post-Soviet Transition in Ukraine: Prospects for Stability”, in Taras Kuzio, ed. *Contemporary Ukraine...*, pp. 17–40. For sure, to make a more dramatic comparison one may focus on Western Ukraine and Crimea; still, for many reasons, Crimea makes a peculiar case which can not be discussed here.

⁶ Roman Solchanyk, “The Post-Soviet Transition in Ukraine: Prospects for Stability”, in: Taras Kuzio, ed. *Contemporary Ukraine*, pp. 30–31; Viktor Nebozhenko and Iryna Bekeshkina, “Politychnyj portret Ukrainy (Skhid, pidven’)”, *Politychnyi portret Ukrainy*, no 9, 1994, pp. 44–45.

⁷ Ernest Gellner, *Nation and Nationalism* (Ithaca, NY, 1983), p.1.

⁸ Rogers Brubaker, *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*(Cambridge et al, 1996; 2nd ed., 1997).

⁹ Szporluk, *Communism and Nationalism. Karl Marx Versus Friedrich List* (New York, Oxford, 1988), p. 93; Anthony Smith, *Theory of Nationalism* (New York, 1973), p. 21; Ernest Gellner, *Nation and Nationalism*, *passim*.

¹⁰ For the most recent criticism see: Shmuel N. Eisenstadt and Wolfgang Schluchter, “Introduction: Paths to Early Modernities — A Comparative View”, in: *Daedalus. Journal of the American Academy of Arts and Sciences. Summer 1998, “Early Modernities”*. Issued as Vol. 127, no 3 of the *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences* (Cambridge, MA, 1998): 14.

¹¹ *Russkije. Etno-sotsiologicheskie ocherki* (Moskva, 1992), p. 415.

¹² Geoffrey Hosking, *Russia: People and Empire* (Cambridge, Ma, 1997), *passim*; Roman Szporluk, “Dilemmas of Russian Nationalism”, *Problems of Communism*, vol. 38, no 4 (July-August 1989), p. 15–35.

¹³ Arthur H. Miller, Thomas F. Klobucar, William M. Reisinger, and Vicki L. Hesli, “Social Identities in Russia, Ukraine, and Lithuania” In: *Post-Soviet Affairs*, Vol. 14, No 3 (1998), p. 255.

¹⁴ See: Roman Szporluk, West Ukraine and West Belorussia. Historical Tradition, Social Communication, and Linguistic Assimilation *Soviet Studies*, Vol. 31, No 1 (January 1979): 76–98; Steven L. Guthier, The Belorussians: National Identification and Assimilation *Soviet Studies*, Vol. 29, No 2 (April 1977): 270–283.

¹⁵ Mark R. Bessinger, The Persisting Ambiguity of Empire, In: *Post-Soviet Affairs*, Vol. 11, No 2 (1995), pp. 149–184.

¹⁶ Див.: Ярослав Грицак, „Чорні книги червоного терору“, В: Критика. Рік IV. Число 5 (31), с. 4–6.

¹⁷ Уперше на це увагу звернув Роман Шпорлюк у своєму аналізі виборів 1994 р. Див.: Roman Szporluk, Russia, Ukraine, and the Breakup of the Soviet Union (Stanford, 2000), pp. 327–342.

¹⁸ Rober Brubaker, *Op. cit.*, p. 281–285; 292–298. Brubaker refers specifically to the late and the post-Soviet Ukrainian cases, stating that “[t]he very categories ‘Russian’ and ‘Ukrainian’, as designators of putatively distinct ethnocultural nationalities, are deeply problematic in the Ukrainian context [...]” (*idem*, p. 297).

Таблиця 1. Національні ідентичності у Львові і Донецьку (1994)

	На списку 28 ідентичностей (у %)*	На списку 4 ідентичностей (у %)	Домінуюча ідентичність (1989 р.)**	Домінуюча мова (1989 р.)**
Львів				
Українська	73,1	78,5	79,1	77,6
Російська	13,6	8,3	-	-
Советська	7,4	4,9	-	-
Інші	0,8 - 69,6	8,3	-	-
Донецьк				
Українська	39,3	25,9	-	-
Російська	30,0	22,9	53,5	80,5
Советська	40,0	45,4	-	-
Інші	0,5 - 55,6	5,8	-	-

* Оскільки респондентам було дозволено дорівнює 100 %.

** Згідно з переписом 1989 р.

Джерело: Yaroslav Hrytsak, "National Identities in the post-Soviet Ukraine: Case of L'viv and Donets'k" In: Cultures and Nations of Central and Eastern Europe: Essays in Honor of Roman Szporluk, ed. Zvi Gitelman, Lubomyr Hajda, John-Paul Himka and Roman Solidarnyk (Cambridge, MA, 2000; published simultaneously as Harvard Ukrainian Studies, vol. 22), p. 264, 266.

Таблиця 2. Герархія групових ідентичностей
у Львові і Донецьку, 1994–1999

Ранг	Львів – 1994		Львів – 1999		Донецьк – 1994		Донецьк – 1999	
	Ідентичності	%	Ідентичності	%	Ідентичності	%	Ідентичності	%
1	українець/ка	73,5	українець/ка	74,8	донечанин/ка	56,7	донечанин/ка	56,4
2	львів'янин/ка	69,6	львів'янин/ка	74,6	жінка	48,1	жінка	41,3
3	жінка	46,0	жінка	43,2	українець/ка	40,8	українець/ка	39,5
4	греко-католик	38,4	греко-католик/чка	36,8	советський/а	39,3	православний/а	35,4
5	західняк/чка	38,1	західняк/чка	36,2	робітник/ця	37,0	пенсіонер/ка	34,4
6	чоловік	37,1	чоловік	32,3	чоловік	34,5	чоловік	32,8
7	робітник/ця	36,1	робітник/ця	29,7	православний/а	31,0	інтелігент	28,9
8	демократ/ка	32,2	православний/а	29,5	пенсіонер/ка	29,5	старша людина	25,6
9	православний/а	31,7	молодий/а	28,8	росіянин/ка	29,0	росіянин/ка	25,4
10	молодий/а	27,9	демократ/ка	26,3	старий/а	28,0	робітник/ця	22,3

Таблиця 3. Відсоток опитаних, які вважають себе найближчими до вказаної групи (1994)

Наближча група	РЕГІОНИ*			Південь	Місто Київ**	Загалом по Україні	МІСТА	
	Захід	Центр	Схід				Львів	Донецьк
Політичні								
Комуністи	0,0	1,7	0,2	0,6	0,0	0,5	0,3	1,4
Укр. націоналісти	2,4	0,4	0,5	0,0	1,9	0,9	3,4	0,0
Реформатори	0,8	0,0	0,3	0,0	0,0	0,3	1,9	0,8
Національні								
Українці	42,1	40,3	18,5	12,2	39,7	28,5	33,4	11,6
Росіяни	3,5	2,7	4,3	20,2	3,6	6,1	3,6	11,4
Радянські	2,7	4,0	4,0	3,9	0,0	3,5	0,5	16,4
Євреї	0,4	0,0	0,2	1,2	0,0	0,4	1,0	0,2
Соціальні								
Бізнесмени	2,4	1,6	1,6	2,8	3,6	2,1	3,3	1,0
Багаті	0,4	0,4	0,7	0,0	1,8	0,5	3,1	2,1
Домогосподарки	5,0	5,6	7,2	11,3	7,0	7,0	6,5	3,3
Пенсіонер(к)и	9,2	13,8	21,1	14,6	13,8	15,6	10,9	19,0
Робітники/цм	19,9	16,3	35,5	21,9	20,7	25,3	27,5	27,9
Релігійні								
Греко-католики	5,1	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	4,8	0,2
Православні	3,8	1,2	2,4	6,4	5,2	3,2	1,3	3,9
Кількість опитаних	261	258	438	181	58	141	387	49

* „Захід“ включає у себе Львівську, Івано-Франківську, Тернопільську, Волинську, Рівненську, Закарпатську й Чернівецьку області; „Центр“ — Полтавську, Чернігівську, Сумську, Черкаську, Кіровоградську, Київську, Житомирську, Хмельницьку і Вінницьку області; „Схід“ — Донецьку, Луганську, Запорізьку, Дніпропетровську і Харківську області; „Південь“ — Одеську, Херсонську, Миколаївську області й Кримську автономну республіку.

** З огляду на велику кількість опитаних у Києві, дані щодо цього міста можуть бути не цілком репрезентативними.

Джерело: Oksana Malanchuk, Social Identification versus Regionalism in Contemporary Ukraine. Paper presented at the conference "Local Troubles, Global Problems: Conference on Social Problems and Transition around the Baltic Sea" (August 26–28, Helsinki, Finland and Tallinn, Estonia)

Таблиця 4. Дані опитування про націоналізм
(у відсотках, 1991)

	США	Велико- Британія	ФРН	НДР	Чехосло- вацька	Угорщи- на	Польща	Болгарія	Росія	Україна	Литва
Я дуже патріотичний	88	72	74	69	70	70	75	75	60	62	63
Ми повинні боротися за нашу країну, незалежно від того, права вона чи ні	55	58	31	18	28	30	47	53	42	36	39
Існують частини інших держав, які належать нам	-	20	43	25	39	68	60	52	22	24	46
Ми повинні обмежити імміграцію у нашу країну	-	79	70	70	65	68	58	38	45	31	54

Джерело: Times-Mirror: Center for the People and the Press (1991); Klaus von Beyme, „A New Moment in an Ideological Vacuum: Nationalism in Eastern Europe“, in: Gregory Andrusz, Michael Harlos, and Ivan Szelenyi, eds. Cities after Socialism. Urban and Regional Change and Conflict in Post-Socialist Societies. Oxford (UK), Cambridge (MA): Blackwell Publishers;

Таблиця 5. Ієрархія групових ідентичностей
у Львові і Донецьку, 1999

Ранг	Львів		Донецьк	
	Ідентичності	%	Ідентичності	%
1	українець/ ка	74.8	донеччанин/ ка	56,4
2	львів'янин/ ка	74.6	жінка	41,3
3	жінка	43.2	українець/ ка	39,5
4	греко-католик/ чка	36.8	православний/ а	35,4
5	західняк/ чка	36.2	пенсіонер/ ка	34,4
6	чоловік	32.3	чоловік	32,8
7	робітник/ ця	29.7	інтелігент	28,9
8	православний/ а	29.5	старша людина	25,6
9	молодий/ а	28.8	росіянин/ ка	25,4
10	демократ/ ка	26.3	робітник/ ця	22,3